

1.02 pregledni znanstveni članek

UDK 021(497.4 Lenart)(091)
prejeto: 18. 9. 2006

Igor Zemljč

univ. dipl. prof. zgod. in univ. dipl. bibliotekar, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: igor.zemljic@inz.si

Oris zgodovine knjižnic v Lenartu in njegovi okolici do druge svetovne vojne*

IZVLEČEK

V prispevku avtor oriše razvoj knjižnic (razen šolskih) na območju upravne enote Lenart. Prve zamatke knjižnic lahko najdemo na plemiških gradovih in dvorcih, javne knjižnice pa so se v večjem obsegu razvile šele konec 19. stoletja z ustanovitvijo t. i. bralnih društev. Avtor tudi ugotavlja, da je po menil prehod iz 19. v 20. stoletje vrhunec njihovega delovanja, knjižnice pa so se po koncu prve svetovne vojne še bolj ideološko profilirale. Njihov razvoj je nasilno prekinil začetek druge svetovne vojne in spremenjene razmere po njej.

KLJUČNE BESEDE

Lenart v Slovenskih goricah, knjižničarstvo, bralna društva, kulturna zgodovina

ABSTRACT

AN OUTLINE OF THE HISTORY OF LIBRARIES IN LENART AND ITS VICINITY UP TO WORLD WAR II

In his contribution, the author describes the development of libraries (except school ones) in the region of the administrative unit of Lenart. We find the first origins of libraries at aristocratic castles and manors; public libraries developed in a larger extent not earlier than at the end of the 19th century with the establishing of the so-called reading societies. The author ascertains that the turn from the 19th to the 20th century was the height of their activity. After the end of World War I, libraries were even more ideologically profiled. World War II and the changed circumstances after it violently interrupted their development.

KEY WORDS

Lenart in Slovenske gorice, librarianship, reading societies, cultural history

---

* Prispevek je bil napisan leta 2002 za publikacijo ob 40-letnici Matične knjižni ce Lenart, vendar načrtovani zbornik ni izšel.

Nekdanja občina Lenart tvori zaokrožen gospodarski in kulturni prostor na severu Slovenskih goric. Po spremembah lokalne zakonodaje v letih 1999 in 2006 je iz "velike" občine Lenart nastalo šest manjših občin, ki jih še zmeraj združuje območje iste upravne enote in dekanije Sv. Lenart v Slovenskih goricah. V prispevku sta prikazana razvoj in medsebojna povezanost knjižnic, ki so nastale na tem območju in so bile pomemben dejavnik ohranjanja slovenske kulture v času germanizacije s strani nemških organizacij, kot sta bili Schulverein in Südmarka na koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Predhodnike teh knjižnic resda lahko iščemo v velikih zasebnih knjižnicah, žal pa je bila njihova dediščina zaradi spleta zgodovinskih okoliščin uničena in na razmere v poznejših knjižnicah niso imele praktično nobenega vpliva.

Viri za zgodovino knjižnic v Lenartu in okolici so redki in nepopolni. Statističnih podatkov o knjižnicah ni vse do leta 1954 in o življenju knjižnic pred drugo svetovno vojno lahko sklepamo le na osnovi redkih omemb v literaturi, nekaterih preostalih knjig in pričevanj starejših sokrajanov. Izjema je le knjižnica Sokolskega društva Lenart, ki je bila edina popisana v priložnostni publikaciji ob 30. obletnici Sokolstva v Lenartu.¹ Razloge za skromno ohranjenost virov lahko iščemo v nemirnem 20. stoletju, ki je bilo zaradi prevlade ekskluzivističnih nacionalističnih in ideoloških idej za večino knjižnic usodno. Zato ni presenetljivo, da je prvi strnjeni pregled knjižničarstva na tem področju šele pred nekaj leti pripravila Breda Zorko.²

Najstarejša doba zgodovine knjižnic Lenarta je zavita v temo. Prve omembe naših krajev so sicer povezane z velikimi samostani, ki še danes hranijo častivredne knjižnice, a sklepanje o njihovem vplivu na razvoj knjižnic pri nas bi bilo prenačljeno. Samostanski brati iz Admonta in Šentpavla so verjetno na Slovenske gorice gledali zgolj kot na vinorodni del obširne zemljiške posesti. Kljub temu lahko o prvih knjigah v naših krajih sklepamo na osnovi podatkov o ustanavljanju prvih župnij, saj si težko predstavljamo, da bi duhovniki pri svojem katehetskem delu ne uporabljali vsaj nekaterih knjig v pomoč pri liturgičnih obredih. Razvoj tiska je prinesel velik preobrat tudi v dostopnosti knjig na podeželju. Danes vemo, da so knjižnice imeli na gradovih in celo na nekaterih manjših dvorcih. Knjige so plemstvu³ omogočale poglob-

ljeno ukvarjanje s posameznimi gospodarskimi, znanstvenimi ali kulturnimi vprašanji ter mu tudi krajšale dolge zimske urice. Najpomembnejša in hkrati najobsežnejša plemiška knjižnica v lenarški okolici je bila zagotovo na gradu Hrastovec. Žal se je ta kulturno-zgodovinski zaklad izgubil po letu 1945. Velikost grajske knjižnice si lahko danes predstavljamo le iz poročila načelnika oddelka za gospodarstvo in finance Franja Muršeca, ki je v inventarnem popisu hrastovške gosposčine 5. marca 1965 zapisal: "*Grad Hrastovec je imel tudi knjižnico s cca 6.000 knjigami in sicer poleg manj vrednih starejših knjig in klasičnih izdaj in leposlovnih knjig tudi mnoge biblijske dragocenosti, inkunabule in stara zelo redka prirodoslovna ilustrirana dela, atlase in interesantna dela svetovne zgodovine.*" "*Vse navedene stvari v tem seznamu ... so bile na dan osvoboditve naše zemlje leta 1945 /oziroma 9. maja 1945/, v gradu in na posestvu Hrastovec /Gutenhag/ in so kot take takrat bile zadržane in prišle v last FLRJ oziroma SFRJ*".⁴ Knjižnica je najverjetneje prešla v last Federalnega zbirnega centra, iz katerega so se z gradivom opremljale novoustanovljene inštitucije, med vojno osiromašene študijske knjižnice in verjetno tudi nekateri "dovolj razgledani" posamezniki.

Z ustanovitvijo avguštinskega samostana pri Sv. Trojici leta 1663, je tudi tam nastala bogata knjižnica. Vendar so po jožefinskih reformah avguštinci leta 1787 zapustili Sv. Trojico. Z njimi je izginila tudi knjižnica, tako da so si frančiškani ob prevzemu samostana leta 1854 morali urediti novo knjižnico. Ker so Nemci med drugo svetovno vojno odpeljali precej knjig in ker je bil v Brežicah opuščen frančiškanski samostan, so po koncu vojne njihovo knjižnico prevzeli frančiškani iz Svete Trojice. Ta knjižnica je "za samostanske turiste" na ogled še danes.⁵

Knjige v teh najstarejših knjižnicah so bile večidel pisane v latinskem in nemškem jeziku. Na osnovi doma najdene slovenske knjige iz prve polovice 18. stoletja⁶ pa sklepam, da tudi slovenščina v njih ni bila povsem neznana. Do večjega uveljavljanja slovenskih knjig je prišlo po "pomladi narodov" leta 1848 in po demokratičnih reformah v začetku šestdesetih let 19. stoletja, ko so se razmere začele spreminjati tudi pri nas.

¹ *Sokolsko društvo Sv. Lenart*, str. 22–24.

² Zorko, *Knjižničarstvo*, str. 117–119.

³ Marko Štuhec je v svoji knjigi *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren* na zanimiv način dokazal, da je v začetku 18. stoletja na Kranjskem knjige posedovala le dobra polovica plemičev. Vendar so tudi med njimi nastopale precejšnje razlike, saj je bilo pravih knjigoljubov (z več kot 100 knjigami) med njimi le 17%, posedo-

vali pa so skoraj 90% vseh knjig (str. 82 ss).

⁴ Inventar v gradu Hrastovec /Gutenhag/, fotokopija tipkopisa v arhivu M. Toša, Lenart.

⁵ Zorko, *Knjižničarstvo*, str. 117.

⁶ *Conciones Juxta libellum exercitiorum S. P. Ignatij* : in singulas anni Dominicas digestae per P. Bartholomaeum Basar Societas Jesu Sacerdotem = *Pridige is bukviz imenvanih Exercitia S. ozheta Ignazia* : sloshene na usako nedelo zhes lejtju: Labaci: Typis, Adami Friderici Reichardt, Anno 1734.

Dominik Čolnik (1830–1893)
(Zemljič, *Dominik Čolnik*, str. 2).

Dominik Čolnik, eden najpomembnejših narodnih buditeljev v tem delu Slovenskih goric, si je kmalu po ureditvi svojega velikega drvanjskega posestva v prvem nadstropju razkošnega dvorca uredil tudi knjižnico. Njegov znanec Vatroslav Holz je v spominih omenil, da mu je "že štirinajstletnemu dečku l. 1858 posojeval mnogovrstne knjige".⁷ Čolnik je bil "dosmrtni ud" Mohorjeve družbe in Slovenske matice, kar je pomenilo, da je za nakup knjig porabil precej denarja. Knjižni zaklad si je verjetno povečeval tudi pri mariborskih, graških in ljubljanskih knjigarnarjih ter še kje drugje na svojih potovanjih. Njegova knjižnica ni vsebovala zelo starih knjig, v njej pa bi zagotovo našli Kremplovo in Dajnrove knjige, kakor tudi večino slovenskih knjig, ki so izšle v drugi polovici 19. stoletja ter seveda strokovno literaturo in časopise o vinogradništvu in sadjarstvu.⁸ Čeprav gre v primeru Čolnikove knjižnice za zasebno knjižnico, je lastnik ni zbiral le zase. Z ustanovitvijo kmetijske čitalnice na Drvanji pri Benediktu v Slovenskih goricah 15. avgusta 1869 je skušal doseči, da bi njegove knjige postale dostopne tudi širši javnosti.⁹ Do finančnega propada leta 1880 mu je to

verjetno vsaj delno uspevalo, saj o tem pričajo tudi zabeležke v njegovi spominski knjigi.¹⁰ Kljub bankrotu pa je Dominik Čolnik svojo velikansko knjižnico obdržal in še leta 1893 je štela nad 3.000 slovenskih in nemških knjig.¹¹ Takšnega obsega, kot ga je imela Čolnikova knjižnica na Drvanji, niso poznejše knjižnice dosegle še skoraj 100 let in velika škoda je, da so se po njegovi smrti knjige razgubile. Tedanji benediški župnik Franc Zmazek je v pismu mariborskemu zgodovinskemu društvu zapisal, da je Čolnikovo zapuščino "za mali denar pokupil nek Vakej od Sv. Ane". S tem so se sledi za knjižnico izgubile,¹² čeprav danes sklepamo, da je vsaj del Čolnikove knjižnice pozneje zašel v knjižnico bližnjega Čolnikovega rojaka iz Sv. Ane in znamenitega bibliotekarja Dr. Janka Šlebingerja.¹³

Konec 19. stoletja so vodilno vlogo v kulturnem in narodnem delu prevzela bralna društva. Za razliko od čitalnic, ki so običajno nastajale v urbanih središčih nekaj desetletij prej, so bralna društva nastajala na podeželju, pobudo zanje pa so večinoma dajali narodno zavedni duhovniki. Namen teh društev je bil sicer "zabava, izobraževanje, razveseljevanje in poučevanje",¹⁴ a že 3. člen Pravil katoliškega bralnega in gospodarskega društva pri sv. Benediktu v Slovenskih goricah tudi določa: "čitajo se časopisi, knjige in poučljiva berila ter se v to svrhu ustanovi knjižnica za katero se podarjene knjige in drugi spisi sprejemajo ...".

Prvo bralno društvo na področju občine Lenart je nastalo v Voličini leta 1890, nato pa so do začetka 20. stoletja nastala še v vseh ostalih župnijah lenarške dekanije. Društva so imela v imenu običajno tudi pridevnik katoliška, kar je hkrati pomenilo, da njihove knjižnice niso skrbele le za narodno zavest članov, ampak tudi za njihovo pravilno nazorsko usmeritev. Kako se je to tudi dejansko uresničevalo v politiki knjižnic, se vidi iz prostodušnega priznanja enega od društev, kjer so odpovedali časopis Domovino "ker je pokazala svoje liberalno perje".¹⁵ Nasploh so bili časopisi in revije v začetku delovanja bralnih društev najbolj brano čtivo. Če bi lahko še danes sedli v eno od

⁷ Prostoslav Kretanov, Povabljen nepoklicanec, str. 90.

⁸ Zemljič, *Dominik Čolnik*, str. 44.

⁹ Zemljič, Kako je gospodična Micka, str. 105.

¹⁰ UKM, Ms 41, *Spominski listi mojih prijateljev*.

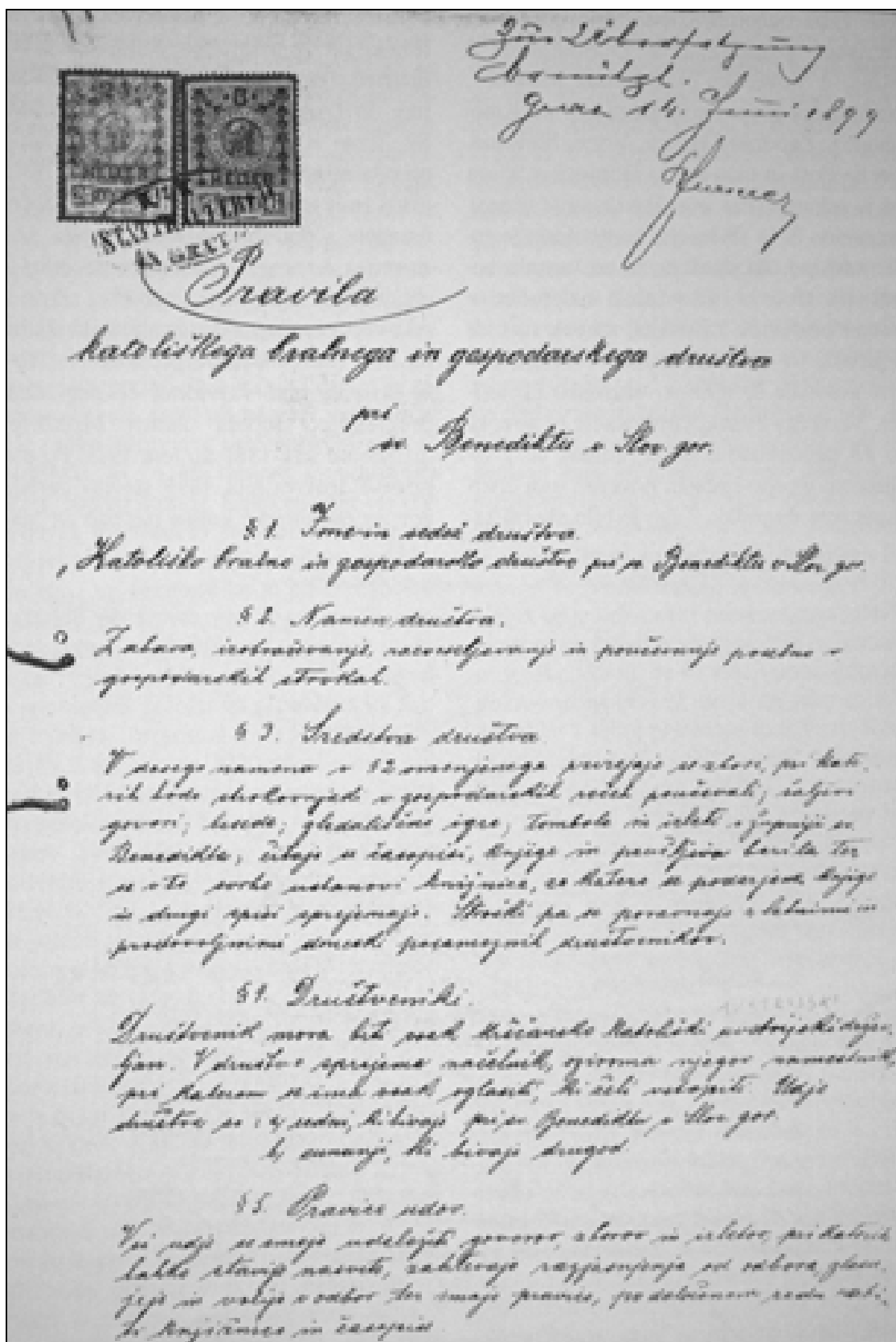
¹¹ UKM, Ms 41, *Poziv na Slovenske narodne prijatelje*.

¹² Novembra 1993 je takratni učenec OŠ Benedikt (Krmek) v šolo prinesel dve knjigi o sadjarstvu z vezavo in pečatom Dominika Čolnika.

¹³ Zora Ilich je na otvoritvi Šlebingerjeve spominske plošče pri Sv. Ani v Slovenskih goricah julija 2001 povedala, da se spominja lepo vezanih zvezkov Novic s pečatom Dominika Čolnika. Vendar žal tudi tej knjižnici ni bilo prizaneseno, saj naj bi jo kmalu po okupaciji leta 1941 uničili Nemci.

¹⁴ StLA, Pravila katoliškega bralnega in gospodarskega društva pri sv. Benediktu v Slov. gor.

¹⁵ *Slovenski gospodar* 34, (6. XII. 1900), št. 45, str. 4.

Pravila katoliškega bralnega in gospodarskega društva pri sv. Benediktu v Slovenskih goricah (StLA, Pravila katoliškega bralnega in gospodarskega društva pri sv. Benediktu v Slov. gor., 1899).

Lenart v Slovenskih goricah (iz zbirke Primoža Premzla)

takratnih društvenih čitalnic, bi v njej lahko prebirali Slovenskega gospodarja, katoliški časnik Slovenec, njegovo prilogo Domoljub, Zgodnjo Danico, Cvetje iz vrtov sv. Franciška, revijo Kmetovalec, Dom in svet ter sprva še že omenjeno Domovino in še obilo drugih revij, kot so Gospodarski glasnik, Narodni gospodar, Slovenski list, Mir, Vrtec, Brivec... V nekaterih knjižnicah so imeli celo nekatere nemške časopise, kot je mariborski Südsteirische Post ipd. S knjigami so bile knjižnice sprva bolj skromno založene, vendar je njihovo število naglo naraščalo. Od nekaj deset je z darovi zavednih članov knjižni fond kmalu zrasel na nekaj sto knjig. Iz leta 1902 imamo dokaj natančen opis knjižnice bralnega društva pri Sv. Ani,¹⁶ kjer so takrat hranili 641 knjig, od tega 56 nabožnih, 353 leposlovnih, 42 zgodovinsko-zemljepisnih, 29 gospodarskih, 11 prirodoslovnih, 4 "modroslovne" ter 15 knjig različnih zvrsti in 21 časopisov. Zanimiv je tudi poznejši podatek, da se je v dveh letih njihova knjižnica povečala za okoli 40 knjig. Poročevalec¹⁷ iz iste knjižnice pa je še poročal, da so v zadnjem letu njihovi bralci prebrali okoli 600 knjig. Čeprav so te številke zelo verjetne in ustrezajo dolgoletnemu povprečju, moramo na te podatke o letnem prirastu in številu izposojenih knjig gledati

z veliko previdnostjo, saj se podatki od kraja do kraja precej razlikujejo.¹⁸ Če že govorimo o urejenosti društvenih knjižnic, še omenimo navedek iz društvenih pravil, ki podrobneje osvetljuje tedanji knjižnični red: "Zahajati sme [član] v društveno sobo, časnikov in knjig čitat, sme si starejše številke na dom vzeti, vendar jih mora naj manj v 14 dneh vrniti, sme si izposoditi knjige iz društvene knjižnice, pa mora jih najmanj za mesec dni vrniti..."¹⁹ Ista pravila še določajo, da je vsak član odgovoren za izposojene knjige ter da knjižnico prevzame tajnik, oziroma v njegovi odsotnosti "posoja knjige in časopise" blagajnik. Iz zapisnikov bralnih društev pa vidimo, da so na letnih občnih zborih med organi društva običajno volili tudi knjižničarja. Prav od osebe, zadolžene za knjižnico, je bilo običajno največ odvisno delo knjižnice.

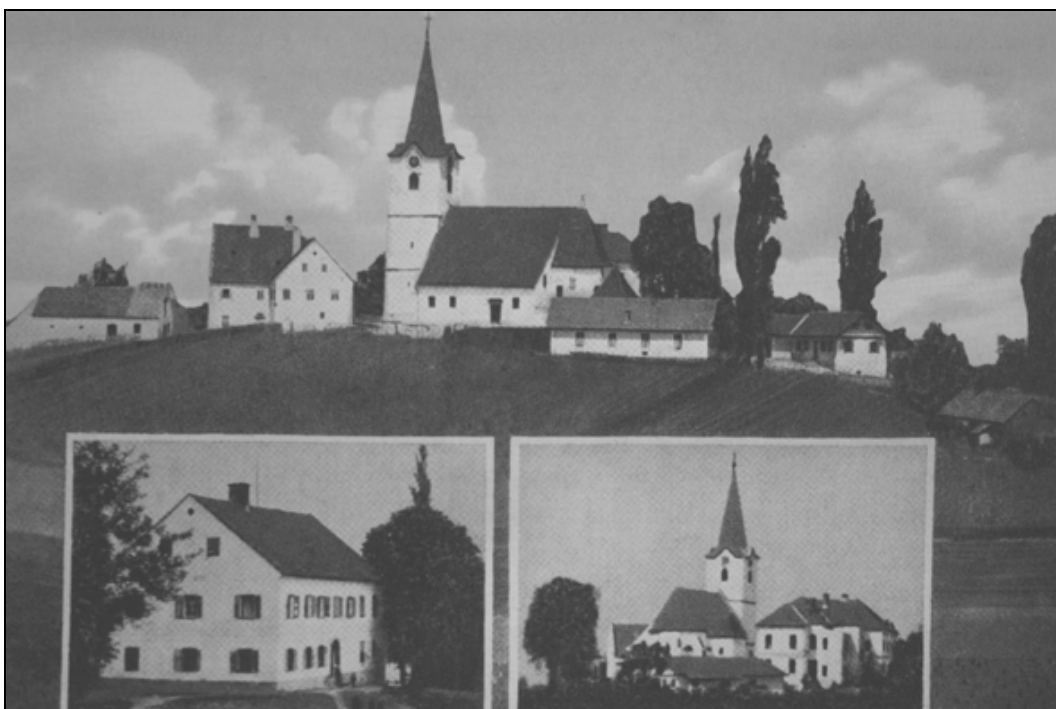
Lep primer zelo zavzetega društvenega delavca je predstavljal Martin Erhatic, ki je leta 1912 postal kaplan v Cerkvjenjaku. Ob njegovem prihodu k Sv. Antonu je bila knjižnica katoliškega bralnega društva zelo zanemarjena. "Veliko knjig je bilo v

¹⁶ Slovenski gospodar 36, (18. IX. 1902), št. 38, str. 5.

¹⁷ Slovenski gospodar 38, (29. IX. 1904), št. 39, str. 6.

¹⁸ Poročevalec iz Benedikta je leta 1900 poročal, da bi naj njihova knjižnica z 200 člani v letu dni izposodila kar 15.750 časnikov in knjig (v 5.250 obiskih). Resnično stanje je bilo zelo verjetno desetkrat nižje. Slovenski gospodar 34, (6. XII. 1900), št. 49, str. 4.

¹⁹ StLA, Pravila za bralno društvo v Negovi.

Cerkvenjak – Sv. Anton v Slovenskih goricah (Rajh, Podobe kraja, str. 39).

takšnem stanju, da za izposajo niso bile več primerne. Nakupovali niso nič, izposoja ni bila urejena, niti inventarne knjige niso vodili." Kaplan Erhatic je začel knjižnico urejati v poletju 1912, delo pa je zaključil oktobra istega leta. Uredil je pravila, sestavil seznam knjig, jih nekaj dokupil, vse inventariziral in apeliral na odbor bralnega društva, da naj ne opusti sprotne nabave *"novih izšlih knjig, ki imajo veliko leposlovno in znanstveno ali gospodarsko ali politično vrednost."*²⁰

Zanimiv vpogled v knjižnice pred prvo svetovno vojno nam nudi tudi imenik članov Družbe sv. Mohorja. Iz njega lahko ugotavljamo, da je bilo v letih pred propadom avstroogrske države knjižničarstvo v lenarški dekaniji na zelo visokem nivoju in da je svojo knjižnico imela skoraj vsaka župnija. Natančen pregled nam pokaže, da so npr. že leta 1912 pri Sv. Trojici nastajale kar štiri knjižnice. Poleg individualnih naročnikov so bili namreč na knjige Mohorjeve družbe naročeni še: frančiškanski samostan, knjižnica III. reda, šolska knjižnica, in fantovska ter dekliška družba. Vse te knjižnice resda niso delovale javno in še zdaleč niso bile urejene sistematično, kot si knjižnico predstavljamo danes, so pa predstavljale zamatke zbirk, ki so včasih pomenile dokaj soliden začetek knjižnice. Iz podatkov Mohorjeve družbe za leto 1913 lahko, poleg že omenjenih trojiških "knjižnic", med naročniki v Lenartu zasledimo tudi: čitalnico,

katoliško bralno in gospodarsko društvo, šolsko knjižnico in morda nekoliko presenetljivo, celo jetniško knjižnico. Jetniška knjižnica je bila naročena na Mohorjeve knjige vsaj do konca habsburške monarhije. Bolj kot njen obseg pa se mi zdi zanimivo spoznanje, kako je lenarški ječar Mihael Fischer skušal "svojim" obsojencem krajšati čas. Če k vsem omenjenim knjižnicam prištejemo še šolske knjižnice v Benediktu, Cerkevniku, Voličini in Sv. Ani ter knjižnico društva Edinost v Jurovskem dolu, knjižnici bralnega društva in katoliškega bralnega društva pri Sv. Ani ter bralnih društev v Voličini, Cerkevniku in Benediktu, lahko naštejemo na pragu 1. svetovne vojne kar 18 kolektivnih naročnikov, ki bi jih lahko imenovali tudi knjižnice. Tako živahen razvoj je prekinila prva svetovna vojna, saj so bili takoj na njenem začetku priprti "preveč zagreti narodni delavci", mnogi fantje pa so morali na fronto. Že omenjeni kaplan Erhatic je na občnem zboru antonovskega bralnega društva za leto 1916 omenil, da je v tem času *"društvo delovalo le s pomočjo svojih knjig in časnikov."*²¹ Knjižnice so torej med vojno še delovale, tudi število bralcev Mohorjeve družbe sprva ni nazadovalo, žal pa so prenehali objavljati imenike članov, ki so nam omogočili vpogled v živahno kulturno situacijo tistega časa.

Nastanek nove države je "narodni položaj" Slovencev precej izboljšal, a namesto enotne borbe za

²⁰ Vrbnjak, Narodnopolitično, str. 159.

²¹ Vrbnjak: Narodnopolitično, str. 163.

Deutsches Haus, pozneje Sokolski dom v Lenartu (iz zbirke Primoža Premzla)

lepšo prihodnost so se Slovenci še dalje delili na ideološki podlagi. Slovensko narodno gibanje je bilo dejansko razcepljeno že pred prvo svetovno vojno, a "delitev duhov" je prišla najbolj do izraza prav v času med obema vojnama. Zanj je značilna izrazita dvojnost organiziranja ali včasih tudi cepitev "ustvarjalnega naboja". Posledice tega so bile lahko dobre in slabe. Med dobrimi je zagotovo večja konkurenčnost v organiziranju družabnega življenja iz česar bi lahko pričakovali višjo kakovost prireditev. Žal pa je cepljenje ustvarjalnih sil včasih osiromašilo že tako skromen kulturni potencial nekega kraja, ki je tako poleg dveh pevskih zborov, dveh dramskih skupin in dveh telovadnih čet dobil običajno tudi vsaj dve knjižnici. Najlepši primer takšnega razvoja pri nas sta trga Lenart in Sv. Trojica, kjer je konflikt med Slovenci in Nemci po prvi svetovni vojni nadomestilo rivalstvo med "liberalnimi" Sokoli in "katoliškimi" Orli (njihovo vlogo je pozneje prevzela Prosvetna zveza).

Konec prve svetovne vojne je prinesel oživljanje društvene dejavnosti in v mnogih krajih so začeli nastajati tudi novi društveni domovi. Njihovo gradnjo je spodbujal zlasti benediški župnik in poznejši dekan Franc Saleški Gomilšek, ki se je dobro zavedal pomena znanja v modernem gospodarstvu. Po njegovi sodbi *"bi moral biti vsak družinski član poučen o naprednem gospodarstvu, in sicer moški o umnem gospodarjenju, ženske pa v vsestranskem gospodinjstvu. Sredstvo za dosego tega cilja je videl Gomilšek v dobro urejeni družinski in javni knjižnici, ki naj premore dobre gospodarske, politične in moralno neoporečne knji-*

ge."²² O pomenu branja pa je taisti duhovnik še kot kaplan pri Sv. Benediktu predaval v njihovem bralnem društvu: *"1. Premisli večkrat, kar si prečital, da ti ostane kaj za življenje. 2. Čitaj s persom, t.j. koristne reči in nauke si zapisuj; ob gotovem času vse prav pride. 3. Razgovarjaj se z drugimi o prebranih knjigah. 4. Izbiraj posebno koristne knjige. Čitaj zlasti knjige, iz katerih se veliko lahko naučiš za svoj stan in poklic, zakaj nekaj velja, kdor več ima, več velja, kdor kaj zna..."*²³ Društveno življenje med obema svetovnima vojnama je kljub veliki aktivnosti društev poznano le v obrisih. Čeprav so različna društva obstajala v vseh krajih, je zares preučeno le Sokolsko društvo Lenart.²⁴ Ustanovljeno je bilo že leta 1908. Njegov voditelj Milan Gorišek je bil v Lenartu vodilni človek na gospodarskem, političnem in kulturnem področju.²⁵ V času načelovanja narodnemu svetu mu je (na nekoliko sporen način) uspelo pridobiti za Sokol tudi športno dvorano nekdanje nemške šole, ki jo je izgradil Schulverein.²⁶ Sokolsko društvo je začelo svojo knjižnico urejati že leta 1920, ko je knjižna zbirka štela le 20 knjig za mladino. Formalno je bila sokolska *"mladinska knjižnica"* ustanovljena šele štiri leta pozneje.²⁷ Leta 1925 je društvo ustanovilo še lepo-

²² Vrbnjak, Narodnopolitično, s tr. 168.

²³ Slovenski gospodar 37 (19. XI. 1903), št. 47, str. 4.

²⁴ Marjan Toš, *Sokolsko društvo Lenart : 1908–1998*. Lenart 1998.

²⁵ Toš, Sokolsko društvo Lenart, str. 139.

²⁶ Teply, Narodnostno življenje, str. 509.

²⁷ Sokolsko društvo Lenart, str. 24

Strokovna knjižnica sokolskega društva Lenart (Sokolsko društvo, str. 22).

slovno knjižnico, ki je čez leto dni prevzela knjižnico lenarške čitalnice. Že samo dejstvo, da je ta knjižnica ob prevzemu štela le 320 knjig, kaže na njeno pasivnost. Vzrok za odmiranje čitalnic naj bi bile po mnenju nekaterih spremenjene družbene razmere. Časnik Jutro je zapisal: "Čitalnice so položile prvi slovenski časopis, prvo slovensko knjigo na mizo Slovencev, a danes sta slovenski časopis in slovenska knjiga že tako močno razširjena, da čitalniški prostori v raznih krajih niso več neobhodno potrebni v dosedanji obliki. Pač pa je danes potrebno, da se ob opustitvi čitalnic pokaže na njihov razvoj, ki je nujno privedel do likvidacije dosedanjega stanja in preobrazitve čitalnic v – Javne ljudske knjižnice."²⁸ Vendar razvoj v Lenartu ni šel v to smer, saj je z ukinitvijo čitalniške knjižnice ena društvena knjižnica zamenjala drugo. Ta je bila načelno sicer resda odprta vsem tržanom, vendar so vanjo večidel zahajali le pristaši ene politične opcije. Prvo javno knjižnico smo v Lenartu dobili šele po drugi svetovni vojni.

Pomemben del sokolske knjižnice je tvorila tudi t. i. strokovna telovadna knjižnica. Za razliko od mladinske in leposlovne knjižnice, ki sta imeli prostore v "Glavni hranilnici" na začetku Ptujске ceste, je bila strokovna knjižnica v sokolskem domu. Z rednim delom je pričela leta 1928, njen knjižni fond pa je naglo naraščal. Strokovna knjižnica je ob slovenskih knjigah vsebovala tudi tuje (predvsem nemške in češke) knjige o telesni vzgoji. Z večletnim načrtnim delom njenega vodje Da-

vorina Poliča je nastala ena največjih strokovnih knjižnic o telesni vzgoji "v župi ali morda celo v Savezu," saj je leta 1938 štela že 1025 knjig.²⁹ Za nabavo knjižničnega gradiva so letno porabili kar 1.000 takratnih dinarjev.

Število knjig sokolske strokovne knjižnice v letih pred drugo svetovno vojno

Iz razgovorov z nekdanjimi člani in sodelavci knjižnice se da razbrati, da je tudi leposlovno in mladinsko knjižnico večidel vodil Davorin Polič, v njegovi odsotnosti pa mu je pomagal Mirko Brumen.³⁰ Knjige sokolske knjižnice so bile ovite in oštevilčene ter shranjene v lesenih omarah. Informatorke so mi po spominu iz knjižnega fonda leposlovne in mladinske knjižnice navajale dela Josipa Jurčiča, Otona Župančiča, Janka Kersnika, razne potopise in drugo raznovrstno čtivo, ki jim je prišlo prav pri šolanju.³¹ Knjižnica naj bi bila po besedah informatork odprta ob nedeljah med 8. ali 9. in 12. uro. Po podatkih iz leta 1938 naj bi tega leta leposlovna knjižnica hranila 741, mladinska pa 200 knjig. Kljub manjšemu obsegu knjižnice lahko ugotovimo, da so mladi bili boljši bralci, saj naj bi si tega leta 107 članov izposodilo kar 725 knjig.

²⁹ Sokolsko društvo Lenart, str. 23.

³⁰ Telefonski razgovor z go. Vido Brumen, 17. 6. 2002.

³¹ Telefonski razgovor z go. Majdo Gorišek-Dougan 17. 6. 2002.

²⁸ Jutro 9, (17. I. 1928), št. 14, str. 6.

Stavba nekdanje glavne hranilnice, kjer sta imeli sedež mladinska in leposlovna knjižnica Sokolskega društva Lenart (foto Igor Zemljič, 2006).

Stavba prosvetnega društva Zarja, kjer je bila tudi društvena knjižnica (foto Igor Zemljič, 2006).

Leposlovna knjižnica je imela v istem obdobju le 40 rednih "čitateljev", ki si je izposodilo prav tako zavidljivih 695 knjig.³² Knjige so bile na posodo brezplačno, knjižnico pa bi naj vsako nedeljo obiskalo od 20 do 25 ljudi. Vendar nas opisi ne smejo zavesti. Sklep Sokolskega društva, ki je za vaditeljski zbor uvedel obvezno čitanje knjig, "*da bi se knjižnica s pridom izkoriščala*",³³ nam pove, da knjižnica le ni bila zmeraj tako obiskovana, kot so si želeli njeni ustanovitelji. Ob tem je potrebno še poudariti, da je bilo bralcev knjig včasih več kot izposojevalcev, saj je bilo pogosto, da so v knjižnico poslali "*kmečkega fanta, pol pa je brala cela družina*." In čeprav je knjižnica imela mladinski oddelek, mlajši otroci baje niso bili najbolj običajni obiskovalci knjižnice, saj so si knjige (pravljic) za njih običajno izposojali starši.³⁴

Podobno kot sokolska je v Lenartu delovala tudi knjižnica prosvetnega društva Zarja.³⁵ Katoliško prosvetno društvo je imelo svoj sedež v dvorani Posojilnice (današnji Kulturni dom), društvena knjižnica pa se je nahajala v bližnji stavbi, kjer je bila v pritličju mala dvorana prosvetnega društva. V njej so imeli harmonij za pevske vaje in tri omare knjig.³⁶ Knjižnico je ob nedeljah vodil g. Perko, informatorka pa mi je zaupala, da si je kljub relativno bogati domači knjižnici vanjo rada hodila izposojati razne Mohorjeve knjige in še posebej romane Karla Maya, ki jih starši doma niso dovolili prebirati.

Podobne razmere in knjižnice so bile tudi v okoliških krajih. Čeprav vseh pričevanj ter statističnih ali drugih dovolj zgovornih podatkov žal še nisem uspel zbrati, lahko na osnovi nekaterih žigov iz starejših knjig, ki se danes nahajajo v skladišču Matične knjižnice Lenart in ki pričajo, da so nekoč pripadale različnim društvenim knjižnicam, sklepamo o pestri ponudbi knjig v knjižnicah pred letom 1941. Precej knjig je med obema vojnama hranila čitalnica prosvetnega društva pri Sv. Trojici. Knjižnica v Cerkvjenjaku je iz 224 knjig leta 1925 narasla do leta 1937 na 550 zvezkov. Vsekakor pa bi, ne glede na bolj ali manj aktivne knjižnice, ljubitelje knjige lahko našli v vsakem kraju. Še danes se nekateri od njih radi spominjajo, kako so na pol skrivaj brali med "šrotanjem koruze" ali v kratkih odmorih med zlaganjem sena na hlevu.³⁷ Vsi te možnosti žal niso imeli in iz mnogih spominov na mladost lahko izvemo, da so

se nekateri zaposlili že pri šestnajstih in med delom ter v skrbi za številno družino niso utegnili zahajati v knjižnice, čeprav so tu in tam radi prebrali kakšno številko revije Vigred ali kak drug časopis.

Z okupacijo so se razmere drastično spremenile. Nemci so želeli izbrisati slovenski pečat pokrajine in obnoviti razmere pred letom 1918. Knjižnice, ki so bile največje zakladnice slovenske literature, so postale germanizatorjem neprijeten trn v peti pri njihovi raznarodovalni politiki Slovenskih goric. Zato so takoj v začetku vojne ukinili vsa prosvetna društva in pobrali iz šolskih, društvenih in zasebnih knjižnic vse slovenske knjige ter tako zatrli naše knjižnice. Nekaj knjig so posamezniki sicer uspeli skriti, vendar je bilo vsako takšno nasprotovanje oblastem zelo tvegano. Nekateri so z upanjem, da bodo rešili pomembnejše, sami žrtvovali manj pomembne knjige ali številne letnike starejših revij. Knjige Sokolskega društva naj bi vsaj delno pred uničenjem rešili pri Pirherjevih, knjižnico prosvetnega društva pa so verjetno odpeljali in sežgali Nemci po neuspelem poskusu aretacije župnika Friderika Keofra.³⁸

Nasilje in vojna naših prednikov nista odvrnila od branja in po nemirnih časih so se knjižnice začele obnavljati. Sprva so začele nastajati knjižnice številnih prosvetnih društev. V Lenartu, središču nove občine pa je leta 1962 nastala večja knjižnica. Z njenim razvojem so bili položeni temelji načrtnega razvoja knjižničarstva in večje občinske knjižnice. Žal je s tem začelo zamirati delo manjših knjižnic, ki z nakupi niso mogle slediti naraščajoči knjižni produkciji, oziroma si financirati stalno zaposlenega knjižničarja. Današnje razmere so posledica takšnega zgodovinskega razvoja. S poznavanjem preteklosti se lahko vprašamo, če je tip knjižničarstva, kot je obstajal pred drugo svetovno vojno, danes res nemogoč in če predstavlja obisk bibliobusa in zveličana možnost brskanja po medmrežju res najboljši način stika med knjigami in bralci.

³² *Sokolsko društvo Lenart*, str. 24.

³³ *Sokolsko društvo Lenart*, str. 23.

³⁴ Telefonski razgovor z go. Vido Brumen, 17. 6. in 7. 8. 2002.

³⁵ Kramberger, Moji spomini, str. 205.

³⁶ Telefonski razgovor z go. Marico Kramberger, 16. 6. 2002.

³⁷ Pričevanje Štefke Matjašič, 2. 8. 2002.

³⁸ Telefonski razgovor z go. Marico Kramberger, 16. 6. 2002.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- Arhiv Marjana Toša, Lenart.
Inventar v gradu Hrastovec /Gutenhag/, fotokopija tipkopisa.
StLA – Steiermärkisches Landesarchiv Graz (Deželni arhiv Gradec).
Pravila katoliškega bralnega in gospodarskega društva pri sv. Benediktu v Slov. gor., 1899.
Pravila za bralno društvo v Negovi.
UKM – Univeritetna knjižnica Maribor.
Ms 41, *Poziv na Slovenske narodne prijatelje*, Sv. Benedikt v Slov. gor. 1893.

ČASOPISNI VIRI

- Jutro*, 1928.
Slovenski gospodar, 1900, 1902, 1903, 1904.

USTNI VIRI

- Brumen Vida (r. 1924), Lenart.
Gorišek-Dougan Majda (r. 1914), Maribor.
Ilich Zora, roj Šlebinger (r. 1921), Ljubljana.
Kramberger Marica (r. 1920), Lenart.
Matjašič Štefanija, roj, Pučko (r. 1921) Gočova pri Lenartu.

LITERATURA

- Kramberger, Marica: Moji spomini na Lenart pred drugo svetovno vojno. *Lenarški zbornik*. Lenart : Občina, 2000, str. 199–207.
Prostoslav Kretanov [Vatroslav Holz]: Povabljen nepoklicanec : na počitnicah pri slovenskem knezu. *Slovan* 12, 1914, št. 3, str. 88–90.
Rajh, Bernard (ur.): *Podobe kraja : zbornik Občine Cerkevjak*. Cerkevjak : Občina : Slovensko-goriški forum, 2001.
Sokolsko društvo Sv. Lenart v Slov goricah : 1908–1938. Lenart : [s.n.], 1938.
Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren*. Ljubljana : ŠKUC : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, (Studia humanitatis. Apes 1), 1995.
Teply, Bogo: Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah pred prvo svetovno vojno. *Svet med Muro in Dravo* (ur. Viktor Vrbnjak). Maribor : Založba Obzorja, 1968, str. 474–515.
Toš, Marjan: Sokolsko društvo Lenart. *Zbornik občine Lenart* (ur. Breda Zorko). Lenart : Občina, 1996, str. 139–141.
Toš, Marjan: *Sokolsko društvo Lenart : 1908–1998*. Lenart : Občina, 1998.
Vrbnjak, Viktor: Narodnopolitično in kulturno-prosvetno življenje v Cerkevjaku do 1941. *Podobe kraja : zbornik občine Cerkevjak*. (ur. Ber-

nard Rajh in Marjan Toš). Cerkevjak : Občina, 2001, str. 141–184.

- Zemljič, Igor: *Dominik Čolnik : pozabljeni narodnjak Slovenskih goric*. Maribor : Kulturni forum, 1993.
Zemljič, Igor: Kako je gospodična Micka, v belo oblečena učiteljeva hčerka, deklamirala Gregorčičevo Domovini. *Zbornik občine Lenart* (ur. Breda Zorko). Lenart : Občina, 1996, str. 105–107.
Zorko, Breda: Knjižničarstvo v občini Lenart. *Zbornik občine Lenart* (ur. Breda Zorko). Lenart : Občina, 1996.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Ein Abriss der Geschichte des Bibliothekswesens in Lenart und Umgebung bis zum Beginn des Zweiten Weltkriegs

Der Beitrag stellt die Entwicklung des Bibliothekswesens im Bereich der ehemaligen Gemeinde Lenart vor dem Zweiten Weltkrieg dar. Eine der bedeutenderen Bibliotheken in Lenart entstand auf Schloss Hrastovec (Gutenhag). Sie umfasste ca. 6.000 Bände, darunter sollen sich auch Inkunabeln, alte reichlich illustrierte Bücher und Atlanten gefunden haben. Die Bibliothek wurde nach dem Zweiten Weltkrieg wahrscheinlich vernichtet bzw. ging in anderen Sammlungen auf. Eine bedeutende Privatbibliothek legte sich in der Mitte des 19. Jahrhunderts Dominik Čolnik an, ein begüterter Bauer, Veterinär, Winzer und einer der bedeutendsten Slowenischnationalen in den Slovenske gorice, und zwar auf seinem Gut Drvanja bei Benedikt in den Slovenske gorice. Auch seine etwa 3.000 Bände umfassende Bibliothek verfiel nach seinem Tod. Einen neuen Aufschwung erhielt das Bibliothekswesen durch die Gründung von katholischen Lesevereinen in allen Pfarren der Dekanei Lenart und des Lesesaals in Lenart. Zu Beginn des Ersten Weltkriegs waren in Lenart und Umgebung mehr als zehn Bibliotheken in Betrieb. Sie stellten einen bedeutenden Faktor dar bei der Erhaltung der slowenischen Kultur zur Zeit des Germanisierungsversuchs dieser Orte durch deutschnationale Organisationen wie *Schulverein* und *Südmark*. In der Zwischenkriegszeit setzten die Bibliotheken ihre Tätigkeit fort. Ihre Bücherbestände vergrößerten sich, der Ausleiheumfang schwankte je nach der Aktivität des Vereins und seiner Veran-

staltungen. Die Bibliotheken waren gewöhnlich nur einmal in der Woche (sonntags) geöffnet und wurden von allen Altersgruppen besucht. Aus dieser Zeit ist die Bibliothek des Sokol-Vereins Lenart am besten dokumentiert. Sie hatte eine Abteilung für schöngeistige Literatur, eine Jugendbibliothek und eine besondere Fachbibliothek für Leibeserziehung und Sokol-Tätigkeit. Sie umfasste insgesamt knapp 2.000 Bände. Ähnlich wie die "liberale" Sokol-Bibliothek in Lenart wirkte auch die Bibliothek des katholischen Bildungsvereins *Zarja*.

Alle Bibliotheken mussten nach der deutschen Besetzung im Jahr 1941 ihre Tätigkeit einstellen. In der Kriegszeit wurden die Bücherbestände zum Großteil vorsätzlich vernichtet, nur wenige versteckte Bücher blieben erhalten. Das Kriegsende brachte eine völlig neue Bibliotheksorganisation mit sich. In Lenart wurde eine zentrale Bibliothek gegründet, die für die Entwicklung des Bibliothekswesens in der gesamten Gemeinde und deren Ortsgemeinschaften verantwortlich war.